

ПРАДМОВА

Значэнне Полацка для гісторыі нашай краіны цяжка пераацаніць. У XV — XVIII стст. ён з’яўляўся адным з буйнейшых местаў не толькі Беларусі, але і ўсяго Вялікага княства Літоўскага. Гісторыя гэтага старажытнага палітычнага і эканамічнага цэнтра паўночнай Беларусі ўжо некалькі стагоддзяў прыцягвае ўвагу даследчыкаў. Аднак, нягледзячы на значную колькасць апублікаваных навуковых прац, можна ўпэўнена сцвярджаць, што асобныя перыяды мінулага Полацка вывучаны недастаткова. Адным з фактараў, якія стрымліваюць развіццё даследаванняў па гісторыі места першых трох чвэрцяў XVIII ст., з’яўляецца тое, што дакументальная спадчына полацкага магістрата гэтага часу, нягледзячы на яе адносна добрую захаванасць, практычна не публікавалася і дагэтуль застаецца па-за ўвагай навуковай грамадскасці.

Публікацыя дакументаў са складу актавых кніг полацкага магістрата была распачата яшчэ ў другой палове XIX ст. 65 дакументаў XVII ст. і адзін дакумент XVIII ст. трапілі ў першы том „Археаграфіческаго сборника документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси” [АСД. Т. 1. С. 271 — 395]. 38 актаў XVII ст. і 9 актаў XVIII ст. былі апублікаваны ў серыйным выданні віцебскага Цэнтральнага архіва „Историко-юридические материалы, извлеченные из актовых книг губерний Витебской и Могилевской” [ИЮМ. Т. 4. С. 395 — 431; Т. 5. С. 253 — 414; Т. 6. С. 221 — 409]. Пры гэтым толькі 2 з 9 апублікаваных віцебскімі архівістамі дакументаў XVIII ст. маюць непасрэднае дачыненне да Полацка. Астатнія 7 уяўляюць сабой актыкацыі ў полацкія магістрацкія кнігі дакументаў, што адносяцца да іншых населеных пунктаў (Дзісны, Невеля, Сіроціна).

У савецкі час адзін акт з кнігі полацкага магістрата за 1656 — 1657 гг. быў змешчаны ў зборніку дакументаў „Белоруссия в эпоху феодализма” [Белоруссия в эпоху феодализма. Сборник документов и материалов. Т. 2. Минск, 1960. С. 328 — 329]. У 1999 — 2001 гг. М.Ю. Гардзеў апублікаваў 14 актаў са складу магістрацкіх кніг Полацка XVII ст. у якасці дадаткаў да сваіх артыкулаў [Гордеев М.Ю. Новые данные к биографии Симеона Полоцкого: завещание матери просветителя // Славяноведение. 1999. № 2. С. 37 — 47; Гардзеў М.Ю. „Под час небеспеченства од Москвы...” (актавая кніга полацкага магістрату за 1656 — 1657 гг. як крыніца па вывучэнні вайны 1654 — 1667 гг.) // Беларускі гістарычны агляд. 1999. Т. 6. Сш. 1 — 2 (10 — 11). С. 201 — 221; Гардзеў М.Ю. Пацвярджальныя

акты-пасведчанні полацкага магістрата сярэдзіны і другой паловы XVII ст. // Магілёўская даўніна. Магілёў, 2001. С. 115 — 120.]. Акрамя гэтага, М.Ю. Гардзееў падрыхтаваў да друку 248 дакументаў са складу актавай кнігі 1650 г., якія былі апублікаваны ў 2006 г., ужо пасля смерці даследчыка [АКПМ. С. 46 — 212].

Такім чынам, дагэтуль апублікавана звыш 350 дакументаў полацкага магістрата XVII ст. У той жа час матэрыялы па гісторыі Полацка са складу 45 захаваных магістрацкіх кніг XVIII ст. практычна не прадстаўлены ў археаграфічных выданнях. Публікацыя актавай кнігі полацкага магістрата 1727 г. дазволіць часткова запоўніць гэты прабел.

Кніга 1727 г. выбрана не выпадкова. Пад час працы з фондам 1823 („Полацкі магістрат”) НГАБ М.Дз. Макаравым былі прагледжаны ўсе 50 захаваных магістрацкіх кніг Полацка другой паловы XVII — XVIII ст. На вялікі жаль, большасць з 45 кніг XVIII ст. складаецца пераважна з актыкацый дакументаў шляхты Полацкага ваяводства і слаба асвятляе ўнутранае жыццё места. На гэтым фоне актавая кніга 1727 г. (разам з кнігамі 1728 і 1729 гг.) выгадна вылучаецца багаццем зместу і разнапланавасцю дакументаў. Яна ўтрымлівае значную колькасць актаў па арганізацыі месцкіх уладаў і рамесніцкіх цэхаў, пратаколаў суда полацкага магістрата і інш. Акрамя таго, пасля таго бязладдзя, якое панавала ў канцылярыі магдэбургскага Полацка ў гады Паўночнай вайны (1700 — 1721 гг.), арганізацыя працы ўстанова палепшылася, і актавая кніга 1727 г. на фоне папярэдніх вызначаецца куды больш зорным афармленнем.

Гісторыя фонду „Полацкі магістрат”

У другой палове XIX ст. актавыя кнігі Полацкага магістрата знаходзіліся ў складзе Цэнтральнага архіва старажытных актавых кніг Віцебскай і Магілёўскай губерняў у Віцебску, які пачаў дзейнічаць з 1863 г. Тут зберагалася 79 полацкіх магістрацкіх кніг за перыяд 1633 — 1772 гг. [ИЮМ. Т. 1. С. XXXII — XXXIV]. У 1903 г. віцебскі архіў быў ліквідаваны, а яго фонды, у тым ліку кнігі полацкага магістрата, перададзены ў Цэнтральны архіў старажытных актавых кніг Віленскай, Мінскай, Гродзенскай губерняў у Вільні.

Складаным і да канца нявысветленым застаецца пытанне пра лёс актавых кніг у перыяд 1915 — 1939 гг. Вядома, што ў 1915 г., калі германскія войскі наблізіліся да Вільні, частка фондаў цэнтральнага архіва была эвакуіравана ў Яраслаўль. Ці ўваходзілі ў яе кнігі Полацкага магістрата, пакуль што дакладна не высветлена. Па дадзеных М.Ф. Шумейкі, у Расію было вывезена 7227 з 25577 актавых кніг, што меліся тут пасля 1903 г. [Шумейко М.Ф. Собрать рассеянное... С. 14]. У сваім паведамленні ў Народны камісарыят асветы РСФСР ад 27 красавіка 1920 г. пад назвай

„Аб эвакуіраваных з Вільні і пакінутых там архівах, бібліятэках і музеях” выдавочца падзей, знаўца віленскіх старажытнасцяў А.І. Мілавідаў пісаў наступнае: „Цэнтр[альны] архив актовых книг [...]. Часть этих актов (Россиенского и Тельшевского судов) вывезена в Кострому или Ярославль, но по моему мнению, для истории Литовской Руси необходимо вывезти и другие судебные акты XVI в. [...], очень также важны магдебургии древних русских городов края — Минска, Пинска и др.” [Шумейко М.Ф. Что хранилось в Виленских архивах в 1920-е годы: свидетельствуют документы // Архивы і справаводства. 2011. № 2. С. 118 — 119]. Па меркаванні архіўных органаў БССР, у 1920-я гг. актавыя кнігі Магілёўскай і Віцебскай губерняў, вывезеныя ў 1915 г. з Вільні, знаходзіліся ў Яраслаўлі [Шумейко М.Ф. Собрать рассеянное... С. 74, 76]. У польскіх даследаваннях пры апісанні архіўных фондаў, перададзеных Расіяй па Рыжскай дамовы 1921 г. і змешчаных у Дзяржаўным архіве ў Вільні, інфармацыя пра кнігі Полацкага магістрата адсутнічае [Mamczak-Gadkowska I. Archiwa państwowe w II Rzeczypospolitej. Poznań, 2006. S. 205]. Разам з тым, у 1941 г. фонд Полацкага магістрата згадваецца сярод фондаў былога Дзяржаўнага архіва ў Вільні, якія былі вывезены ў Мінск восенню 1939 г., пасля перадачы Вільні Літве. На падставе прыведзеных фактаў можна дапусціць, што ў гады Першай сусветнай вайны кнігі Полацкага магістрата (па меншай меры, асноўная частка фонду) з Вільні не вывозіліся.

Па рашэнні Галоўнага архіўнага ўпраўлення НКУС СССР ад 21 лютага 1941 г. зборы вывезенага з Вільні архіва падзяляліся паміж архівамі Масквы, Мінска і Вільні. Самыя старыя і каштоўныя фонды, у тым ліку „Полацкі магістрат”, падлягалі перадачы ў Маскву ў Цэнтральны дзяржаўны архіў феадальна-прыгонніцкай эпохі [Шумейко М.Ф. Собрать рассеянное... С. 38 — 39, 108]. Аднак, верагодна, выканаць гэтае рашэнне не паспелі, і фонд, разам з іншымі матэрыяламі Гістарычнага архіва Акадэміі навук БССР, застаўся ў Мінску. У 1944 г. германскія войскі вывезлі старажытныя дакументы на захад. У 1946 г. яны былі вернуты БССР, але актавыя кнігі Полацкага магістрата па невядомых прычынах былі ўключаны ў склад ЦДГА Літоўскай ССР у Вільнюсе. Адтуль у перыяд з 1948 па 1960 гг. яны (верагодна, у поўным аб’ёме) былі перададзены ў Філіял ЦДГА БССР у Гродне. З атрыманых актаў тут быў створаны фонд 1370 „Полацкі магістрат”, які ўтрымліваў 47 адзінак захавання. Кніга 1727 г. мела наступны шыфр: ф. 1370, воп. 1, звязка (так на ўліковых штампях) 2, адз. зах. 9.

У 1964 г. усе справы фонду ў складзе двух вопісаў былі перададзены ЦДГА БССР у Мінску, дзе на іх аснове сфарміравалі фонд 1823 „Полацкі магістрат”. Тут актавая кніга 1727 г. спачатку атрымала наступны шыфр: ф. 1823, воп. 1, адз. зах. 9. У 1984 г., з прычыны незадавальняючага стану вопісаў (рукапісная форма, наяўнасць няпрофільных для фонду

спраў), было праведзена іх удасканаленне. У выніку былі ўдакладнены фондавая прыналежнасць і крайнія даты спраў, адрэдагаваны загаловкі, указана мова дакументаў, колькасць аркушаў у справах, складзены новыя вопісы. З справы са складу фонду выбылі ў фонд 2424 „Полацкі гарадавы магістрат”. Да фонду 1823 былі далучаны: 4 адз. зах. з ф. 1798 „Полацкая магдэбургія” (1734 — 1764 гг.), 5 адз. зах. з ф. 1831 „Полацкая ратуша” (1650 — 1684 гг.). Указаныя фонды, за выключэннем ф. 2424 (утрымлівае актавыя кнігі 1779, 1781, 1782 гг. і іншыя дакументы полацкага магістрата, створаныя пасля 1772 г.), былі ліквідаваны. У 1989 г. да фонду далучана адна адз. зах., перададзеная з ЦДГА Латвійскай ССР, — „Грамата полацкага магістрата ад 9 снежня 1650 г. аб вызваленні купца Г. Міцьковіча ад выканання месцкіх павіннасцяў” [НГАБ, ф. 1823, воп. 1, прадмова, арк. 1 — 3].

На цяперашні час у складзе фонду № 1823 налічваецца 58 адзінак захавання за перыяд 1650 г. — другой паловы ХХ ст., улічаных па двух вопісах, у тым ліку: 50 адз. зах. — актавыя кнігі за перыяд 1650 — 1772 гг., 4 адз. зах. — асобныя дакументы полацкага магістрата таго ж часу, 4 адз. зах. — старыя архіўныя вопісы ХХ ст. У воп. № 1 (1650 — 1772 гг.) уваходзіць 50 адз. зах., сістэматызаваных па відах дакументаў і храналогіі (актавыя кнігі — 45 адз. зах.; выпіс з актавых кніг — 1 адз. зах.; пазыковае абавязацельства — 1 адз. зах.; пасведчанне на права займацца гандлем — 1 адз. зах.; ліст магістрата аб вызваленні ад месцкіх павіннасцяў — 1 адз. зах.; стары архіўны вопіс фонду — 1 адз. зах.) [НГАБ, ф. 1823, воп. 1, 1985 г., складальнік — старшы палеограф А.Ф. Аляксандрава, 8 с.]. Вопіс № 2 (1650 — 1684 гг.) складаецца з 8 адз. зах. У яго ўключаны справы фонду № 1831 „Полацкая ратуша” з захаваннем старой нумарацыі (бо на момант удасканалення вопісаў яны ўжо былі змікрафільмаваны пад старой нумарацыяй), а менавіта: 5 актавых кніг за 1650 — 1684 гг. і 3 адз. зах. — старыя архіўныя вопісы фондаў № 1798, 1831, 1823 [НГАБ, ф. 1831 (ліквідаваны), воп. 1 (1650 — 1684 гг.), складальнік — старшы навуковы супрацоўнік А.К. Цітоў, 3 с.; НГАБ, ф. 1823, воп. 2 (1650 — 1684 гг.), 1985 г., складальнік — старшы палеограф А.Ф. Аляксандрава, 5 с.]. Абодва вопісы маюць пераважныя тэблицы шыфраў з адлюстраваннем старой і новай нумарацыі спраў.

Знешнія і ўнутраныя прыкметы рукапісу

У цяперашні час актавая кніга полацкага магістрата 1727 г. мае наступны архіўны шыфр: ф. 1823 „Полацкі магістрат”, воп. 1 (1650 — 1772 гг.), адз. зах. 13 („Актавая кніга (польск.), 1 студзеня — 31 снежня 1727 г.”, на 182 арк.).

Кніга пераплецена. Стан пераплёту — добры. Пераплёт пераплачачковы, датуецца 1897 г. Пераплётчык — А.П. Сапуноў

(1851 — 1924), на той час часова выконваючы абавязкі архіварыуса Віцебскага цэнтральнага архіва старажытных актавых кніг. Дата і аўтарства пераплёту ўстаноўлены па ярлыку на адвароце верхняй крышкі пераплёту (гл. ніжэй апісанне ярлыкоў 1, 5). Матэрыял асновы пераплёту выкананы са шчыльнай паперы (кардону?), зверху вокладка абцягнута тканінай цёмна-карычневага колеру, кавалак тканіны суцэльны.

Крышкі пераплёту выходзяць за блок рукапісу (ніжэй усе адзінкі вымярэння пададзены ў см, іншае агаворваецца): у верхняй і ніжняй частках верхняй і ніжняй крышкі на 0,4; па вертыкалі верхняя крышка — на 1,1; ніжняя крышка — на 0,8. Памеры крышак: 21,2 x 34,3 x 0,4.

Памеры блока рукапісу: — 19,7 x 33,1.

На пераплёце са знешняга боку змешчаны 4 ярлыкі (зверху ўніз):

на карэньчыку

1) не раней 1897 г., на карэньчыку пераплёту, крыху вышэй сярэдзіны кнігі, з заходам на верхнюю і ніжнюю крышкі пераплёту, папяровы, выкананы друкарскім спосабам, папера зеленавата-блакітнага адцення, па карэньчыку — пажоўклая, памер 7,7 x 5,7, па ўсім перыметры — трайная рамка з ліній рознай таўшчыні чорнага колеру, тэкст — шрыфтам і чарнілам чорнага колеру, вялікімі літарамі, у месцах лічбаў па ніжняй лінейцы — кропкі друкарскім спосабам

штамп Полоцкаго | магистрата | № чрнл. 46 | за чрнл. 1727 *штамп* год чрнл. ь | *інш. поч.* Актовая;

2) не раней 1863 г., на карэньчыку пераплёту, унізе, з заходам на верхнюю і ніжнюю крышкі пераплёту, папяровы, выкананы друкарскім спосабам, папера белага колеру, пажоўклая, памер 6,5 x 4,8, па ўсім перыметры наклеякі — рамка са знакаў чорнага колеру, падобных да „*“, тэкст — шрыфтам чорнага колеру: „872 | Витеб(ский). Ц(ентральный). Архивъ.”;

на верхняй крышцы

3), 4) — не раней 1964 г., на верхняй крышцы ў левым ніжнім і правым верхнім кутах (люстраным спосабам) ярлыкі на паперы белага колеру, штамп фіялетавага колеру

штамп „Центральный Государственный | исторический архив БССР | в г. Минске | № | Фонда чрнл. 1823 | опись чрнл. 1 | дела чрнл. 13”;

5) не раней 1897 г., на адвароце верхняй крышкі пераплёту на адлегласці 1,3 ад верхняга гарызантальнага края крышкі пасярэдзіне ярлык такога ж тыпу, як і ярлык № 1 на карэньчыку, не раней 1897 г., папяровы, выкананы друкарскім спосабам, папера зеленавата-блакітнага адцення, памер 10,0 x 2,0, па ўсім перыметры — трайная рамка з ліній рознай таўшчыні чорнага колеру, тэкст — шрыфтам чорнага колеру:

„¹Книга переплетена внонь въ 1897 г¹. | ²Вр(еменно) и(сполняющий) д(ела) архиваріуса А. Сапуновъ²”.

Агульная колькасць аркушаў рукапісу па апошняй пагінацыі складае 184 = [I]-[II] + 1-181+ 1а, у тым ліку: 1) першапачатковыя, якія адносяцца да часу стварэння рукапісу, — 1 — 181 адв.; 2) пазнейшыя аркушы, уклееныя ў другой палове XX ст. у ЦДГА БССР у Мінску (арк. [I]), Філіяле ЦДГА БССР у Гродне (арк. [II]) з назвай адз. зах. і штампамі з архіўнымі шыфрамi; 3) аркушы з літарным абазначэннем — 1а. Праз аркушы 1 — 181 праведзены цёмна-сіні баваўняны шнур, замацаваны пячаткамі (іх апісанне гл. ніжэй). Акрамя ўказаных у дадзеную адз. зах. уваходзяць, але ў агульнай колькасці аркушаў рукапісу не ўлічваюцца: 1) форзацныя аркушы (аркушы, прыклееныя да адваротаў верхняй і ніжняй крышак пераплёту); 2) ліст выкарыстання; 3) ліст-завяральнік справы; 4) два аркушы са штампамі праверкі наяўнасці і фізічнага стану дакументаў. Пашкоджаныя аркушы: арк. 1, 2, 1 — 89, 173, 180. Незапісаныя аркушы (цалкам без паметай) — адвароты аркушаў 1, 57, 123, 153, 173.

У кнізе на арк. 181 адв. унізе ў правым куце рамкі тэксту маюцца дзве пячаткі. Матэрыял — сургуч, колер — цёмна-чырвоны, замацоўваюць баваўняны шнур цёмна-сінега колеру, якім прашыта кніга (злева направа):

круглая, дыям. 2,8; падзелена гарызантальнай лініяй на дзве паловы, у верхняй — французскі тарк з гербам Віцебскай губерні (у верхняй палове герба — верхняя палова арла Расійскай імперыі, у ніжняй — герб „Пагоня”), у ніжняй палове пячаткі — надпіс у два гарызантальныя радкі: Полот. горо. | ...³| ...⁴; другі надпіс у верхняй палове пячаткі, па коле вялікімі літарамі — ВИТЕБ(СКОЙ). ГУБЕРНИИ; па краі пячаткі — зернь.

авальная, 2,9 x 3,4; падзелена гарызантальнай лініяй на дзве паловы, у верхняй — французскі тарк з гербам Віцебскай губерні, у ніжняй палове пячаткі — надпіс у тры гарызантальныя радкі курсівам: П(ечать): Полотскаго | Уезднаго | Стряпчачо.

Фармат рукапісу — in folio. Рукапіс выкананы на паперы. Тыпы вадзяных знакаў і іх размяшчэнне наступныя:

1) арк. 3, 5, 7, 8, 10, 13, 15, 16, 18, 20, 22, 24, 27, 29, 30, 33, 34, 37, 38, 41, 42, 45, 47, 48, 52, 56, 59, 60, 62, 64, 67, 68, 70, 73, 74, 77, 78, 81, 82, 85, 86, 89, 91, 93, 94, 96, 98, 101, 102, 105, 106, 108, 111, 113, 115, 116, 118, 120, 123, 125, 127, 129, 131, 133, 144, 146, 148 — „Двайная лілія” (1724 — 1745 гг.); арк. 2, 4, 6, 9, 11, 12, 14, 17, 19, 21, 23, 25, 26, 28, 31, 32, 35, 36, 39, 40, 43, 44, 46, 49, 53, 57, 58, 61, 63, 65, 66, 69, 71, 72, 75, 76, 79, 80, 83, 84, 87, 88, 90, 92,

¹⁻¹ надрукавана вялікімі літарамі

²⁻² надрукавана курсівам

³ невыразна (24 мм)

⁴ невыразна (15 мм)

95, 97, 99, 100, 103, 104, 107, 109, 110, 112, 114, 117, 119, 121, 122, 124, 126, 128, 130, 132, 145, 147, 153 — другасны вадзяны знак „I[ohann] A[dam] R[iedel]” [Блізкі: Laucevičius E. Popierius Lietuvoje ... № 2189];

2) арк. 1, 51, 54, 135, 137, 139, 141, 143, 150, 152, 154, 156, 159, 160, 162, 165, 167, 168, 170, 175, 177, 179, 181 — „Арол двухгаловы” (1666 — 1688 гг., [Вельмі падобны: Каманін І., Вітвіцька О. Водяні знакі на папері украінських документів XVI і XVII вв. (1566 — 1651). Київ, 1923. № 695 — 697.], 1734 г. [Вельмі падобны: Laucevičius E. Popierius Lietuvoje ... № 428.]); арк. 1а, 50, 55, 134, 136, 138, 140, 142, 149, 151, 155, 157, 158, 161, 163, 164, 166, 169, 171, 174, 176, 178, 180 — сетка, другасны вадзяны знак адсутнічае;

3) арк. 173 — „Мадонна” (1728 — 1776 гг.); арк. 172 — другасны вадзяны знак невыразны „СРМ” або „GFG” — „G[eorg] F[riedrich] G[ünther]” [Вельмі падобны: Laucevičius E. Popierius Lietuvoje ... № 2368, 2369].

Філіграні сведчаць, што час вырабу паперы, выкарыстанай пры стварэнні кнігі, не супярэчыць даце яе стварэння — не раней 1727 г. Папера, відаць, была набыта каля 1727 г. Вадзяныя знакі і ініцыялы майстроў указваюць на яе паходжанне з Усходняй Прусіі, у прыватнасці з м. Грунвер (папера з вадзяным знакам „Двайная лілія”, паперня Іагана Адама Рыдэля), Германіі або Аўстрыі („Арол двухгаловы”), Прусіі або Сілезіі („Мадонна”) [Лауцявичюс Э. Бумага в Литве ... С. 90, 120, 122 — 123]. Як адзначыў Э. Лауцявичюс, у XVIII ст. у Польшчы і Літве папера са згаданымі вадзянымі знакамі была шырока распаўсюджана, больш таго, у 1727 г. папера з вадзяным знакам „Двайная лілія” выкарыстоўвалася каралеўскай канцылярыяй у Варшаве [Лауцявичюс Э. Бумага в Литве ... С. 120].

Стан захаванасці рукапісу здавальняючы, але маюцца пашкоджанні яго некаторых частак і асобных аркушаў: 1) арк. 1 — правае поле ў ніжняй палове аркуша разарвана, рэстаўравана шляхам праклейвання празрыстай паперай, тут жа па надарваным краі — зацёкі і лядашчасць; 2) арк. 2 — вырваны кавалак аркуша ў яго верхняй левай частцы (максімальная шырыня 2,0 x 4,8 x 6,5; максімальная вышыня 5,0); 3) арк. 173 — вырваны кавалак аркуша ў яго правай палове пасярэдзіне (максімальная шырыня 10,1; максімальная вышыня 4,2 x 6,6 x 7,9); 4) арк. 180 — адрыў у ніжняй палове аркуша (максімальная шырыня — 17,1 x 15,0 x 3, 6; максімальная вышыня 0,5 x 15,2 x 15,8).

Правы верхні кут блока кнігі амаль па ўсёй яе таўшчыні пашкоджаны ў выніку механічнага ўздзеяння і неспрыяльных умоваў захоўвання, абарванья або сатлелі аркушы ад арк. 1 да арк. 28, прыблізна ад сярэдзіны шырыні да 1/10 вышыні аркуша з паступовым змяншэннем плошчы пашкоджання, ад арк. 29 да арк. 88 куты аркушаў загнутыя ў бок верхняй вокладкі кнігі, далей да канца кнігі сустракаюцца адзінкавыя аркушы з абарваным правым верхнім кутом. Правы ніжні кут блока кнігі ад арк. 1 да арк. 4 абарваны на 1 — 2 см вышыні і шырыні правага краю аркуша. Далей да

канца кнігі адзінкавыя аркушы ў куце абарваныя ці загнутыя ў бок верхняй вокладкі кнігі. Амаль ва ўсім рукапісе на правым боку аркуша па ўсёй яго вышыні сляды зацёку шырынёй 0,2 — 1, месцамі да 2,0.

Невялікія па аб’ёме, без пашкоджання тэксту, плямы ад зацёртага чарніла на палях рукапісу, арк.: 36, 36 адв., 47 адв., 72 адв., 117, 118, 119. Арк. 147 — 148 па большай частцы ніжняга поля з заходам на тэкст — плямы ад разлітага і зацёртага чарніла. Дробныя кляксы на палях рукапісу: арк. 28, 37 адв., 50, 69 адв., 80, 90 адв., 104, 117, 124 адв., 125, 128.

Кніга зшыта з асобных аркушаў, складзеных in folio. Выключэнне складаюць толькі аркушы 148 — 153, якія фактычна ўтвараюць сшытак (развароты 149 — 150, 151 — 152 укладзены ў разварот 148 — 153). Структура кнігі па тыпах вадзяных знакаў прадстаўлена на мал. 1.

1-1a	2-3	4-5	6-7	8-9	10-11	12-13	
14-15	16-17	18-19	20-21	22-23	24-25	26-27	
28-29	30-31	32-33	34-35	36-37	38-39	40-41	
42-43	44-45	46-47	48-49	50-51	52-53	54-55	
56-57	58-59	60-61	62-63	64-65	66-67	68-69	
70-71	72-73	74-75	76-77	78-79	80-81	82-83	
84-85	86-87	88-89	90-91	92-93	94-95	96-97	
98-99	100-101	102-103	104-105	106-107	108-109	110-111	
112-113	114-115	116-117	118-119	120-121	122-123	124-125	
126-127	128-129	130-131	132-133	134-135	136-137	138-139	
140-141	142-143	144-145	146-147	148	149-150	151-152	153
154-155	156-157	158-159	160-161	162-163	164-165	166-167	
168-169	170-171	172-173	174-175	176-177	178-179	180-181	

 -“Дваяная лілія” / “I[ohann] A[dam] R[iedel]”
 -“Арол двухгаловы” / сетка
 -“Мадонна” / “СРМ” або “G[eorg] F[riedrich] G[ünther]”

Мал. 1. Структура кнігі па тыпах вадзяных знакаў.

Сляды разліноўкі (згібаў?) у выглядзе дзвюх вертыкальных і дзвюх гарызантальных ліній, якія абмяжоўваюць поле (рамку) тэксту, сустракаюцца амаль на кожнай старонцы. Памеры поля (рамкі) тэксту — 13,0 x 24,5. Разліноўкі радкоў не выяўлена. У цэнтры верхняга поля над рамкай тэксту амаль на кожным аркушы змешчаны словы „Rok 1727” почыркам і чарнілам асноўнага тэксту. Выключэнне складаюць: аркушы 1[а] адв., 23, 25, 45, 55, 55 адв., 93 адв., 132 адв., 153, 171 адв.; адвароты аркушаў 1, 57, 123, 153, 173, якія не маюць тэксту; рээстр дакументаў (арк. 174 — 181 адв.).

Палі (адлегласць паміж лініямі рамкі тэксту і краем аркуша) маюць наступныя памеры: верхняе — 3,0 — 4,0; правае — 3,3 — 4,2; ніжняе — 3,2 — 5,0; левае — 2,3 — 2,8; адвароты аркушаў: верхняе — 2,3 — 4,0; правае — 1,8 — 2,4; ніжняе — 2,8 — 4,8; левае — 3,2 — 4,0; палі аркушаў з тэкстам рээстра дакументаў (нумары дакументаў і нумары старонак, на якіх яны размешчаны, вынесены за рамку тэксту, адлік зроблены ад умоўных ліній, што абмяжоўваюць поле тэксту): верхняе — 4,2; правае — 1,5; ніжняе — 3,8; левае — 2,0; адвароты аркушаў: верхняе — 4,5; правае — 1,5; ніжняе — 3,8 — 4,3; левае — 2,1 — 2,5.

Левае поле пры тэксце „канцавых” запісаў на арк. 173, 181 — пашыранае (гл. іл. № 20, 22).

У рукапісе вылучаецца шэраг почыркаў рознага часу. Асноўны тэкст кнігі (загалоўкі і тэксты дакументаў, акрамя дак. № 35 А, уступны і заключныя запісы, рээстр дакументаў) цалкам напісаны почыркам І. Почырк запісаў, што адносяцца да гісторыі рукапісу, асобна агаворваюцца ніжэй. Дакумент № 35 (арк. 49 адв. — 51 адв.), апублікаваны пад № 35 А, упісаны ў кнігу почыркам ІІ значна пазней часу стварэння рукапісу і з’яўляецца сумніўным. Звесткі пра яго пададзены асобна ў каментарыі да дак. № 35 А.

Почырк І належыць, верагодна, самому полацкаму месцкаму пісару Сімяону Лянчыцкаму (гл. іл. № 1 — 8, 10 — 22). Пэўную спецыфіку (урачысты характар) почырк набывае пры выкананні ўступных і заключных фрагментаў тэксту кнігі, а менавіта: тытульнага аркуша, дакумента № 1, завяршэння тэксту апошняга дакумента кнігі (арк. 173), загалоўка рээстра дакументаў (арк. 174), завяршэння рээстра дакументаў (арк. 181). Указаныя фрагменты выносяцца з апісання характару пісьма рукапісу (гл. іл. № 1, 2, 20, 21).

Пісьмо асноўнага тэксту выразнае. Сярэдняя велічыня нахілу літар — 65 — 70°. Націск — сярэдні ці моцны.

Выкарыстанне вялікіх і малых літар не выглядае строга ўсталяваным. Можна казаць толькі аб большай ці меншай рэгулярнасці іх ужывання ў тым або іншым выпадку. З вялікай літары пісар, як правіла, піша: загалоўкі дакументаў (слова „Року”), першае слова тэксту дакумента

(слова „Przy”), новага абзаца, „сказа”; назоўнікі, займеннікі, а таксама прыметнікі, утвораныя з назоўнікаў (напрыклад: „Vrzędowy”, „Małżeński” і інш.); асабістыя імёны. Цалкам вялікімі літарамі часта выконваюцца словы на пачатку тэксту дакумента („Przy”, „Przy bytności”) і словы, якімі пачынаюцца пастановы суда („A tak my rząd”, „My rząd”). Часам складваецца ўражанне, што пісар імкнецца пісаць з вялікай літары кожнае слова і, такім чынам, ужывае яе ў якасці станоўчага памежнага сігнала. З малой літары, як правіла, пішуцца дзеясловы, прыназоўнікі, прыметнікі.

Адлегласць паміж радкамі асноўнага тэксту розная і вагаецца ад 7 да 17 мм, але ў сярэднім — 8 — 9 мм. Паміж дакументамі, загаловак і дакументам, калі яны змешчаны на адной старонцы, пісар робіць інтэрвалы на вышыню ад 2 да 6 радкоў.

Шырыня і вышыня корпуса літар залежыць ад адлегласці паміж радкамі. У дакументах з мінімальнай адлегласцю паміж радкамі шырыня корпуса радковых літар — да 3 мм; вышыня — да 2 мм; вышыня радковых літар з верхнімі петлямі — да 7 мм; вышыня радковых літар з ніжнімі петлямі — да 6 мм; шырыня корпуса вялікіх літар — да 5 мм; вышыня — да 7 мм; вышыня вялікіх літар з верхнімі петлямі — да 9 мм; вышыня вялікіх літар з ніжнімі петлямі (пераважна літары „I”, „C”) — да 11 мм. У дакументах з максімальнай адлегласцю паміж радкамі шырыня корпуса радковых літар — да 5 мм; вышыня — да 3 мм; вышыня радковых літар з верхнімі петлямі — да 7 мм; вышыня літар з ніжнімі петлямі — да 7 мм; шырыня корпуса вялікіх літар — да 8 мм; вышыня — да 13 мм; вышыня вялікіх літар з ніжнімі петлямі — да 14 мм.

Адзінае лігатурнае напісанне, якое сустракаецца ў рукапісе, утвараюць літары „a” і „e”. Пераважна лігатура „ae” ужываецца ў лацінскіх словах ці польскіх словах лацінскага паходжання („clementiae”, „infamiae”, „haereditario”, „monetae”, „paeny”, „praeparamenta”, „praerogatywa”, „praesentia”, „praetendować”, „praetext”, „praesentować”, „ritus graeci” і інш.).

У рукапісе ўжываюцца наступныя тыпы скарачэнняў: кантракцыя; суспенсія; вынас літар над радком; скарачэнне спецыяльным знакам.

Кантракцыя (per contractionem), ці сцяжэнне, прадугледжвае выдаленне літар з сярэдзіны слова. У кантракцыях кнігі выдаляюцца: галосныя („m(ie)s(ią)ca”, „p(ie)n(ię)dze”, „w(oie)w(ó)dtwa”); зычныя („oo(mn)ium”); шэраг галосных і зычных літар („Rz(e)cz(y)p(ospo)l(i)-tey”, „venera(tionem)”, „żalł(ujące)mu”, „p(raese)ntis”). Лічбава-літарныя скарачэнні назваў месяцаў і парадкавых лічэбнікаў („8bra”, „9bra”, „Xbra”, „4tego” і інш.) таксама афармляюцца пісарам асноўнага тэксту ў форме кантракцыі: канчаток пішацца на ўзроўні радка, над скарачэннем ставіцца знак цігла.

Суспенсія (per suspensionem), ці ўсячэнне, — гэта скарачэнне слова да адной або некалькіх першых літар. Суспенсіі, што сустракаюцца ў рукапісе, можна падзяліць на тры групы: а) з адной першай літарай; б) з падвоенай першай літарай; в) з некалькімі першымі літарамі. Першая літара скарачэння, а ў другой групе — першая і дублюючая яе, як правіла, пішацца з вялікай літары. Пасля скарачэння ставіцца кропка або двухкроп'е (гл. падрабязна ніжэй).

Суспенсіі з адной першай літарай ужываюцца: у абазначэннях дзяржаўных і магістрацкіх пасада („P(odstoli). O(wrucki).”, „B(urmistrz). P(ołocki).”, „Ł(awnik). P(ołocki).”), пераважна ў подпісах пад дакументамі і ў рэестры дакументаў кнігі; у абазначэннях духоўных званняў, назвах манаскіх ордэнаў, імёнах святых, прычым, часцей за ўсё, скарачаюцца словы „święty”, „wielebny”, „ojcec” („W(ielebny). O(jcec).”, „Z(akonu). S(więtego). B(azylego). W(ielkiego). starszy”, „dzień S(więtego) Iana”); у лацінскіх выразях рэлігійнага зместу („Ad. M(aiorem). D(ei). G(loriam). ...”).

Суспенсіі другой групы ўтвараюцца з назоўнікаў і прыметнікаў множнага ліку праз падваенне першай літары слова („PP(apow).”, „WW(ielebnych). OO(jców).”, „SS(więtych”).

У суспенсіях з некалькімі першымі літарамі часта адбываецца падваенне зычнай, якая завяршае нескарочаную частку слова („Sł(awetny)”, „Zł(oty)”, „Tall(erow):”, „Coll(egium):”, „Cancell(aryi):”, „Kurbatt(owicza):”).

Трэці від скарачэнняў — вынас літар над радком (per litteras suprascriptas). У якасці вынасных літар у рукапісе выступаюць пераважна апошнія літары слова. У большасці выпадкаў — гэта адна апошняя літара „o”, „a”, „u”, „m” („a(nn)o”, „R(ok)u”, „Poł(ocki)m” і інш.); часам — некалькі апошніх літар („n(ume)ro”, „S(więte)go”). Вынасы літары ў сярэдзіне слова неабходна разглядаць як выпадковыя. У большасці выпадкаў — гэта выпраўленні памылак, дапушчаных пісарам. У рукапісе вынас літар над радком ужываецца як самастойна („kwitacyinym”, „ubiqvinarium”), так і ў спалучэнні з кантракцыяй („p(an)a”, „W(ielkieg)o X(ięstw)a Lit(ewskieg)o”, „sł(awetne)go”).

Спецыяльным знакам у форме „q” пісар скарачае „que” напрыканцы лацінскіх словаў („sanctorumq(ue)”, „qvalicunq(ue)”, „abutrinq(ue)” і інш.).

Для скарачэння адных і тых жа словаў пісар выкарыстоўваў розныя тыпы скарачэнняў. На адным аркушы сустракаецца як „b(urmistrza) p(ołockiego)”, так і „burm(istrza) poł(ockiego)”. Выбар у кожным канкрэтным выпадку быў, верагодна, абумоўлены наяўнасцю свабоднага месца.

У якасці знакаў скарачэння ў рукапісе выкарыстоўваюцца: знак цігла (лац. — titulus), кропка, двухкроп'е.

Знак цігла ў большасці выпадкаў мае форму, блізкую да некалькі нахіленай у правы бок літары „z”, часам — падобную да знака „?” без кропкі або да выцягнутага ўніз знака „”. Варыянтнасць спрашчэння знака накіравана да

формы з меншай хвалістасцю, нават — прамой рыскі, нахіленай у правы бок (накшталт „/”). Знак цігла звычайна размяшчаецца над сярэдняй слова.

У асноўным тэксе кнігі знакам цігла суправаджаюцца пераважна кантракцыі. У адзінкавых выпадках, часцей за ўсё пры скарачэнні словаў у канцы радка, цігла ставіцца і над суспенсіямі: знак размяшчаецца над апошняй літарай слова або некалькі справа ад яго („smolen(skiemu)” — арк. 178 адв., „wielm(ożnego)” — арк. 64). У адзінкавых выпадках цігла можа быць змешчана над нескарачаным словам („w korach” — арк. 85).

Прыкметай суспенсіі часта выступае кропка ці двухкроп’е. Кропка ўжываецца пераважна пасля суспенсій з адной (ці падвоенай) першай літарай. Суспенсіі з некалькімі літарамі звычайна суправаджаюцца двухкроп’ем. Разам з тым, пры ўсячэнні знакі скарачэння могуць адсутнічаць („ceŃ(ne)” без двухкроп’я), або замяняцца на нехарактэрныя („zŃ(otych)”, „sŃ(awetnego)”, „poŃ(ockich)”) з кропкай замест двухкроп’я).

Акрамя таго, знакамі кропкі і, радзей, двухкроп’я рэгулярна суправаджаюцца ўсе арабскія лічбы (год, дзень, нумар, сума грошай і інш.).

У якасці знакаў пунктуацыі ў кнізе выкарыстоўваюцца коска, кропка і двухкроп’е. Паслядоўнасць іх ужывання, якая б сведчыла пра тое, што пісар прытрымліваўся цвёрдых правілаў пунктуацыі, прасочваецца слаба. Тым не менш, можна вызначыць выпадкі, у якіх пісар часцей схіляўся да выкарыстання таго ці іншага знака.

Кропка звычайна стаіць у канцы цэльных, закончаных у сэнсавым плане фрагментаў тэксту: загалоўкаў і элементаў фармуляра дакумента, у канцы тэксту актыкаванага дакумента; у пратаколах судовых спраў пасля рэплік бакоў, у канцы кожнага з палажэнняў судовага вырака. Коска выконвае функцыю як коскі ў сучасным сэнсе (напрыклад, пры пераліку паміж аднароднымі членамі сказа), так і кропкі (ставіцца напрыканцы „сказа”). Неабходна адзначыць, што ў тэксе бывае складана вылучыць асобныя сказы ў сучасным разуменні гэтага слова. Двухкроп’е ўжываецца: перад тэкстам актыкаванага дакумента (звычайна пасля выразу „tenor sequitur talis”); перад подпісамі складальнікаў дакумента і сведкаў (звычайна пасля выразу „w te słowa”, „w te słowa pisaną”); перад запісамі простаі мовай рэплік бакоў, а таксама цытат прававых дакументаў.

Пераносы робяцца пераважна па складах, але ў некаторых выпадках пісар пакідае на папярэднім радку толькі першую літару слова.

Чарніла асноўнага тэксту кнігі (поч. I) мае цёмна-карычневы колер. Выключэнне складае дакумент № 32 (арк. 42 — 44), пры напісанні якога выкарыстана чарніла светла-карычневага колеру. Дакумент № 35 А (поч. II) запісаны чарнілам бронзавага адцення. Пры выкананні запісаў 1844 г., 1845 г. ужыта чорнае і светла-карычневае чарніла. Колер чарніла архіўных уліковых дакументаў другой паловы XX ст., а таксама падкрэслівання і памет у асобных дакументах — фіялетава.

У кнізе дамiнуе почырк пiсара Сiмяона Лянчыцкага (поч. I), якiм выкананы асноўны тэкст кнiгi (гл. iл. № 1 — 8, 10 — 22). Почырку, якiм запiсаны сумнiўны дакумент № 35 А, прысвоены нумар II (гл. iл. № 8, 9). Іншымi почыркамі, што прысутнiчаюць у кнiзе, выкананы запiсы, якiя адносяцца да гiсторыi рукапiсу. Асобныя з iх удаецца iдэнтыфікаваць. Почырк запiсаў V_{зп} (гл. iл. № 17) належаў полацкаму райцу Мiхалу Снiтку (гл. камент. да дак. № 48). Почырк запiсаў VI_{зп} (гл. iл. № 17) належаў полацкаму месцкаму пiсару Мiхалу Другавiну (гл. камент. да дак. № 77). Почыркi запiсаў III_{зп} (1793 г.), VII_{зп} (1747 г.), VIII_{зп} (не раней 1728 г.) i некаторыя iншыя, якiя, верагодна, таксама належалi супрацоўнiкам канцылярыi, iдэнтыфікаваць не ўдалося. Почырк запiсаў IV_{зп} (1844 г., 1845 г.) належаў аднаму з членаў камiсii 1845 г. па праверцы актавых кнiг, магчыма, полацкаму павятоваму страпчаму (гл. iл. № 9, 23).

Функцыю эстэтычнага аздаблення рукапiсу выконваюць: афармленне тытульнага аркуша (гл. iл. № 1), росчыркi п'яра (гл. нiжэй), iнiцыяльныя лiтары, загаловак рэестра дакументаў (гл. iл. № 21), афармленне фрагментаў тэксту, якiя завяршаюць апошнi дакумент кнiгi i рэестр дакументаў (гл. iл. № 20, 22). Iнiцыяльныя лiтары звычайна змешчаны ў пачатку загатоўка дакумента — „R” у слове „Roku”, ў пачатку тэксту дакумента — „P” у словах „Przy”, „Przed”, „B” у слове „Burmistrze” (гл. iл. № 3, 5, 7, 10, 11, 14 — 17). Iнiцыяльныя лiтары „K”, „L”, „S” прадстаўлены ў фрагментах тэксту, якiя завяршаюць апошнi дакумент кнiгi i рэестр дакументаў (гл. iл. № 20, 22).

Згодна з сучаснай пагiнацыйай архiва кнiга налiчвае 182 двухбаковыя аркушы (у суме 364 аркушы). Адваротны бок аркушаў пазначаны словам „адварот” (скарачэннем на рускай мове „об(орот)”). Цяперашняя пагiнацыйа ўяўляе сабой спалучэнне трох спробаў нумаравання, якiя датуецца 1728 г., 1845 г. i другой паловай XX ст.

№ 1. Пiсарская нумарацыйа (фалiяцыйа), датуецца часам стварэння кнiгi (не раней 1728 г.), па сучаснай пагiнацыйi ахоплiвае аркушы 1а — 173, выканана арабскiмi лiчбамi, почыркам i чарнiлам асноўнага тэксту. Непранумараваныя тытульны аркуш, рэестр дакументаў, адвароты аркушаў. Размяшчаецца над правым верхнiм кутом рамкi тэксту кнiгi (гл. iл. № 7, 10, 12, 13, 17, 18, 20).

№ 2. Нумарацыйа (фалiяцыйа) камiсii па праверцы актавых кнiг, датуецца 1845 г., ахоплiвае рэестр дакументаў (арк. 174 — 181), выканана арабскiмi лiчбамi з падкрэслiваннем i кропкай пасля лiчбы, почыркам IV_{зп}. Змешчана на правым полi над верхнiм кутом рамкi тэксту (гл. iл. № 21, 22).

№ 3. Сучасная нумарацыйа архiва (у спалучэннi з фалiяцыйамi № 1, 2 — пагiнацыйа), датуецца другой паловай XX ст., выконвае функцыю ўлiку адваротнага боку аркушаў i ўлiку аркушаў, на якiх адсутнiчае (арк. 1) або

цалкам ці часткова пашкоджана нумарацыя № 1 (арк. 4, 5, 11), ахоплівае ўвесь аб'ём кнігі, за выключэннем бакоў аркушаў з непашкоджанымі нумарамі фаліяцый № 1, 2, выканана простым алоўкам, уключае арабскую лічбу або арабскую лічбу і скарачанае слова „об(орот)”. Размяшчаецца: нумары адваротаў аркуша — на верхнім полі па цэнтры або справа ад словаў „Rok 1727”; нумары аркушаў 1, 4, 5, 11 — на правым полі ніжэй верхняга кута рамкі тэксту. Да нумарацыі № 3 адносіцца таксама ўвядзенне літарнага абазначэння „a” аркуша 1 па нумарацыі № 1.

У сучасным архіўным уліку аркушаў кнігі задзейнічаны ўсе тры нумарацыі. Яны дапаўняюць адна адну і не дублююцца (за выключэннем агавораных выпадкаў пашкоджання нумарацыі № 1). Іх спалучэнне ўтварае пагінацыю кнігі. Нязначная колькасць разыходжанняў нумарацый адлюстравана ў табліцы 1 „Суадносіны фаліяцый (пагінацый)”. У табліцы адлюстраваны суадносіны нумарацый на аркушах 1 — 11 адв. На астатніх аркушах нумарацыя наступная: аверсныя старонкі аркушаў 12 — 173 — № 1; аверсныя старонкі аркушаў 174 — 181 — № 2; адвароты аркушаў 12 — 181 — № 3; непранумараваныя аркушы — незапісаныя адвароты аркушаў 1, 57, 123, 153, 173.

Наяўнасць апошняй катэгорыі адпавядае правілам вядзення ўліку ў дзяржаўных архівах: аркушы, якія не маюць запісаў, — не нумаруюцца. У публікацыі яны пазначаны ў роўных квадратных дужках як аркушы „без нумару”. Нумарамі [I], [II] пазначаны аркушы, уклееныя на пачатку кнігі, якія змяшчаюць запісы другой паловы XX ст. з назвай адз. зах. і адзнакамі архіўнага ўліку.

Табліца 1. Суадносіны фаліяцый (пагінацый).

№ 3	№ 2	№ 1	№ 3	№ 2	№ 1	№ 3	№ 2	№ 1
2-я пал. XX ст.	1845 г.	1728 г.	2-я пал. XX ст.	1845 г.	1728 г.	2-я пал. XX ст.	1845 г.	1728 г.
1	-	-	4	-	4****	-	-	8
[1 адв.]*	-	-	4 адв.	-	-	8 адв.	-	-
1a**	-	1	5	-	5****	-	-	9
1 адв.***	-	-	5 адв.	-	-	9 адв.	-	-
-	-	2	-	-	6	-	-	10
2 адв.	-	-	6 адв.	-	-	10 адв.	-	-
-	-	3	-	-	7	11	-	11****
3 адв.	-	-	7 адв.	-	-	11 адв.	-	-

* аркуш непранумараваны

** выкарыстана лічба „1” фаліяцыі № 1, літара „a” прастаўлена простым алоўкам (нумарацыя № 3)

*** пры нумарацыі № 3 адварот аркуша 1a памылкова пазначаны як 1 адв. (1 об.), правільна — 1a адв., у публікацыі перадаецца як „1 [a] адв.”

**** аркуш пашкоджаны з частковай стратай лічбы

Дакументы кнігі пранумараваны нумарамі ад 1 да 112. Нумарацыя — сучасная рукапісу (за выключэннем дакумента № 35 на арк. 49 адв. — 51 адв., які публікуецца пад № 35 А). Праведзена, верагодна, пасля перапіскі ўсёй кнігі пры складанні рэестра дакументаў. Нумары выкананы почыркам і чарнілам асноўнага тэксту арабскімі лічбамі з падкрэсліваннем і кропкай пасля лічбы (выключэнні агаворваюцца ў падрадкавых спасылках), размяшчаюцца на левым полі насупраць загалоўкаў дакументаў (гл. іл. № 2, 3, 5, 10, 11, 14, 16, 18). Часам, з прычыны аб'ёмнасці ініцыяльнай літары „R”, нумар размешчаны вышэй або ніжэй на свабодным месцы (гл. іл. № 7, 15).

Запісы, якія маюць адносіны да гісторыі рукапісу, можна падзяліць на наступныя групы: I — запісы пісара часу стварэння рукапісу; II — пазнейшыя запісы супрацоўнікаў канцылярыі, ураднікаў Полацкага магістрата, архівістаў; III — запісы членаў праверачнай камісіі 1845 г.; IV — сучасныя архіўна-ўліковыя запісы.

I.

На арк. 181, на правым полі, вышэй ніжняга правага кута рамкі тэксту, поч. I, больш дробнымі літарамі і больш светлым, чым у асноўным тэксце, чрнл.:

1. Symon Łęczy|cki, pisarz | I(ego) K(rólewskiej) M(oś)ci | miasta Po|łoc-
kiego pr|zysięgły (не раней 1728 г.)

II.

На арк. 1а, дак. 1, на левым полі верт., зверху ўніз, поч. III_{зп} чрнл. светла-карычневага колеру:

2. Roku 1793go Julyia 14go dnia wydymus wydan (1793 г.)

На арк. 26, дак. 21, пад тэкстам дак., справа, не выходзячы за межы рамкі тэксту, інш. поч., чрнл. цёмна-карычневага колеру:

3. Wypis wydany⁵ (не раней 1728 г.)

На арк. 51 адв., дак. 35 А, на ніжнім полі злева, поч. IV_{зп} чрнл. чорнага колеру:

4. 23 іюня 1844 сля | выдана копія (1844 г.)

На арк. 63 адв., дак. 43, у канцы дак., у межах рамкі тэксту, чстк. на левым полі, поч. III_{зп}:

5. Roku 1793go Julyia 14go dnia widymus wydan (1793 г.)

На арк. 69, дак. 48, у канцы дак., у межах рамкі тэксту, поч. V_{зп} чрнл. цёмна-карычневага колеру:

6. 1770, 9bra 27 d(nia). Widymus parti requirenti | iestt wydan. M(ichał) S(nitka), r(ajca) m(iasta) Poł(ockiego), m(anu) p(ropria) (1770 г.)

На арк. 89, дак. 59, у канцы дак., у левай палове рамкі тэксту, інш. поч.:

⁵ далей росч.

7. Widymus wydany 1744, m(iesią)ca | 10bra dnia 27 ieym(oś)c(i) pani Połu|pięciney (1744 z.)

На арк. 122, дак. 77, у канцы дак., злева, частк. на ніжнім полі, поч. VI_{зп} чрнл. чорнага колеру:

8. R(ok)u 1767, m(iesi)ę(c)a jan(uarii) | 3 dnia widymus wydany. | Michał Druhowina pisarz, m(anu) p(ropria) (1767 z.)

На арк. 134, дак. 86, у канцы дак., у левай палове рамкі тэксту, поч. V_{зп}:

9. 1770, 9bra 27 dnia. | Widymus parti requirenti | wydan. M(ichał) S(nitka), r(ajca) m(iasta) Poł(ockiego) (1770 z.)

На арк. 137, дак. 88, у канцы дак., злева, у межах рамкі тэксту, поч. V_{зп}:

10. 1770, 9bra 27 d(nia). Widy|mus parti requirenti iestt wydan. | M(i-chał) S(nitka), r(ajca) m(iasta) Poł(ockiego) (1770 z.)

На арк. 147, дак. 91, чатыры запісы, злева направа, зверху ўніз, (гл. іл. № 17).

11. У канцы дак., у левай палове арк., частк. на левым полі, поч. VI_{зп}, чрнл. светла-карычневага колеру: R(ok)u 1774, m(iesi)ę(c)a 7bra 9 dnia. | Widy|mus wydany j(aśnie) w(ielmożnem)u j(egomości) x(iędz)u arcybisku-powi | p(o)ll(ockiemu). M(ichał) Druhowina pisarz (1774 z.)

12. Ніжэй, справа, у межах рамкі тэксту, поч. VII_{зп} чрнл. чорнага колеру: 1747 widymus wydany⁶ | m(iesią)ca awgusta 14 dnia | stronie po-trzebującey (1747 z.)

13. Ніжэй, злева, у левай палове арк., частк. на левым полі, на версе ініцыяльнай літары „R” наст. дак., поч. V_{зп}: R(oku) 1770, m(iesią)ca maja 17 d(nia). | Widymus i(ch)m(ościom) xx(ięzą) Karmelitom | głębockim wy-dan. M(ichał) Snit|ko r(ajca) m(iasta) Poł(ockiego) (1770 z.)

14. У правай палове арк., частк. на правым полі, поч. VI_{зп}, чрнл. чорнага колеру: R(ok)u 1767, m(iesi)ę(c)a⁷ januarii 3 d(nia). Widymus | w(ielmożne-mu) j(egomości) p(an)u Zenowiczowi, podkom(orzemu) poł(ockiemu), jest wydany. | Michał Druhowina pisarz, m(anu) p(ropria) (1767 z.)

На арк. 148 адв., дак. 92, два запісы.

15. У канцы дакумента, у левай палове арк., частк. на левым полі, поч. VI_{зп}: R(ok)u 1767, m(iesi)ę(c)a jan(uarii) 3 d(nia). | Widymus wydany parti | requirenti. Michał | Druhowina pisarz, m(anu) p(ropria) (1767)

16. Справа, пераважна на правай палове арк., у межах рамкі тэксту, поч. VII_{зп}: Roku 1747, m(iesią)ca awgusta 14 dnia | widymus wydany⁸ | stro-nie potrzebującey (1747 z.)

На арк. 152 адв., дак. 93, у канцы тэксту дак., пасярэдзіне арк., па

⁶ далей нап. і закр. тым жа чрнл. ichm(ościom) xx(ięzą) bazy|lianom poł(ockim)

⁷ знак цітлы адсутн.

⁸ далей нап., закр. і замазана чрнл. ichm(ościom) xx(ięzą) bazyli|anom poł(oc)kim

росчырку, поч. VIII_{зг} чрнл. чорнага колеру, слабакантрастна:

17. Wypis wydau (не раней 1728 г.)

На арк. 173, дак. 112, у канцы тэксту дак., справа, поч. VIII_{зг}:

18. Wypis wydau (не раней 1728 г.)

III.

На арк. 181 адв.

19. Поч. IV_{зг} чрнл. чорнага колеру:

1845 года іюня 9 дня въ сей книг[е]⁹ | комиссією высочайше
учрежденн[ой]¹⁰ | найдено перенумерованныхъ приш[нурованныхъ съ
перечерченіемъ пр[о]беловъ¹¹ и приложеніемъ печатей | въ конце этой
книги описи док[у]ментамъ¹² сто восимъдесять | листовъ. |

іни. поч. Полотский уездный предводитель дворянст[ва]¹³, |
ротмистръ Пешко. |

іни. поч. За судью, заседатель¹⁴ |

іни. поч. Губернскій уголовныхъ | дель стряпчій, | Маньковский |

іни. поч. Уездный стряпчій¹⁵ (1845 г.)

IV.

На арк. [I]:

20. *іни.* поч. Полоцкий магистрат | Актовая книга | (польск.) |
1 января — | 31 декабря | 1727 | 13

На арк. [II]:

21. поч. IX_{зг} Полоцкий магистрат | Актовая книга | протоколов
и документов по делам гражданским | и правах владения, наследствах,
залогах, продажах | уступках, долговых обязательствах, захватах полей |
по делам уголовным — о нанесении побоев, о кражах

Ніжэй справа

22. штамп (закрэслены) Центральный Государственный |
исторический архив БССР | в г. Минске

штамп №

штамп фонда чрнл. 1823 |

штамп описи чрнл. 1 |

штамп ед. хр. чрнл. 9

⁹ заклеена (4 мм, 1 літара), у кв. дуж. — на сэнсе

¹⁰ заклеена (8 мм, 2 літары), у кв. дуж. — на сэнсе

¹¹ заклеена (4 мм, 1 літара), у кв. дуж. — на сэнсе

¹² заклеена (4 мм, 1 літара), у кв. дуж. — на сэнсе

¹³ заклеена (8 мм, 2 літары), у кв. дуж. — на сэнсе

¹⁴ далей неразборліва (35 мм, 6 літар)

¹⁵ далей неразборліва (31 мм, 6 літар)

Ніжэй

23. поч. IX_{зп} Начато 1 января 1727 г. | Кончено 31 декабря 1727 г. | На 181 листах

Злева

24. штамп Центра[льный Гос]ударственный¹⁶ | историчес[кий архив]¹⁷ БССР | в г. Минске

штамп №

штамп фонда чрнл. 1823 |

штамп опись чрнл. 1 |

штамп дела чрнл. 13

Ніжэй справа

25. штамп (закрэслены) ФИЛИАЛ ЦЕНТРАЛЬНОГО | ГОСУДАРСТВЕННОГО ИСТОРИЧЕСКОГО АРХИВА |

штамп Фонд № чрнл. 1370 штамп Оп. № чрнл. 1 |

штамп Св. № чрнл. 2 штамп Ед. хр. № чрнл. 9

Пасля арк. 181 адв. — ліст-завяральнік справы на бланку:

штамп Центральный государственный исторический архив БССР в г. Минске |

штамп В деле № поч. X_{зп} 13 штамп ф. № поч. X_{зп} 1823 штамп оп. № поч. X_{зп} 1 |

штамп подшито и пронумеровано поч. X_{зп} 181 (сто восемьдесят один) поч. XI_{зп} + | 1 лист = 182 (сто восемьдесят две) |

штамп в том числе: литерные №№ поч. XI_{зп} 1а |

штамп пропущенные №№ |

штамп чистые №№ |

штамп графические документы №№ |

штамп печати №№ поч. XI_{зп} 181¹⁸ |

штамп поврежденные листы №№ поч. XI_{зп} 1, 1а, 180 |

Ніжэй даты праверкі наяўнасці, рознымі почыркамі, чрнл. фіялетавага колеру:

штамп „ поч. X_{зп} 15 штамп ” поч. X_{зп} 04 штамп 198 поч. X_{зп} 8 штамп г. Подпись поч. X_{зп} подпіс (не чыт.) |

штамп „ поч. XI_{зп} 25 штамп ” поч. XI_{зп} 04 штамп 198 поч. XI_{зп} 8 штамп г. Подпись поч. XI_{зп} подпіс (не чыт.) |

штамп „ чрнл. 22 штамп ” чрнл. 01 штамп 198 чрнл. 04 штамп г.

¹⁶ не адб. ці зацёрта, у кв. дуж. — на сэнсе

¹⁷ не адб. ці зацёрта, у кв. дуж. — на сэнсе

¹⁸ закр. чрнл. (10 мм, 2 літары)

Подпись чрнл. подпіс (не чыт.) |

штамп „ чрнл. 31 штамп ” чрнл. 08 штамп 198 чрнл. 09 штамп г.

Подпись чрнл. подпіс (не чыт.) |

штамп „ чрнл. 08 штамп ” чрнл. 09 2009 штамп 198... г. Подпись чрнл. подпіс (не чыт.) |

штамп „ чрнл. 26 штамп ” чрнл. 4 штамп 198 чрнл. 09 штамп г.

Подпись чрнл. подпіс (не чыт.) |

штамп „ чрнл. 2 штамп ” чрнл. 12 штамп 198 чрнл. 09¹⁹ штамп г.

Подпись чрнл. подпіс (не чыт.) |

штамп „ чрнл. 28 штамп ” чрнл. 12 штамп 198 чрнл. 10²⁰ штамп г.

Подпись чрнл. подпіс (не чыт.) |

штамп „ чрнл. 04 штамп ” чрнл. 01 2011 штамп 198...г. Подпись чрнл. подпіс (не чыт.) |

штамп „ чрнл. 20 штамп ” чрнл. 01 штамп 198 чрнл. 11 штамп г.

Подпись чрнл. подпіс (не чыт.) |

штамп „ чрнл. 18 штамп ” чрнл. 02 штамп 198 чрнл. 11 штамп г.

Подпись чрнл. подпіс (не чыт.) |

штамп „ чрнл. 24 штамп ” чрнл. 08 штамп 198 чрнл. 11 штамп г.

Подпись чрнл. подпіс (не чыт.) |

штамп „...” ... 198... г. Подпись ... ||

штамп „...” ... 198... г. Подпись ... |

у цэнтры арк. штамп ОТМЕТКИ ЛАБОРАТОРИИ

На наступным арк. штамп фіялетавага колеру запоўнены чрнл. фіялетавага колеру

26. штамп ЦЕНТРАЛЬН[ЫЙ ГОСУДАРСТВЕН]НЫЙ²¹ |
ИСТОРИЧЕСКИЙ [АРХИВ БССР В]²² Г. МИНСКЕ |

штамп Ф. № чрнл. 1823 штамп О. чрнл. п. 1 Ед. 9 |

штамп в настоящем д[еле]²³ (...²⁴ картотеке) | пронумеровано чрнл. 181 штамп л.л. |

чрнл. (сто восемьдесят | один) |

штамп „ чрнл. 22 штамп ” чрнл. сентября штамп 19 чрнл. 65 штамп г. |

штамп (должность, подпись) чрнл. подпіс (не чыт.)

На наступным арк. 4 штампны фіялетавага колеру запоўнены чрнл.

¹⁹ нап. на штампі 198

²⁰ нап. на штампі 8

²¹ не адб., у кв. дуж. — па сэнсе

²² не адб., у кв. дуж. — па сэнсе

²³ не адб., у кв. дуж. — па сэнсе

²⁴ не адб.

фіялетавага колеру, першыя тры закрэслены, чацвёрты — незапоўнены:

27. штамп ФИЛИАЛ ЦЕНТРАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
| ИСТОРИЧЕСКОГО АРХИВА БССР²⁵ | В ...²⁷ |

штамп Фонд № чрл. 1370 штамп [Оп. №]²⁸ чрл. 1 штамп [Ед. хр.]
²⁹ № чрл. 9 |

чрл. 181 сто восемьдесят один штамп листов |

штамп Архивариус чрл. подпіс (не чыт.)

Ніжэй злева

28. штамп ФИЛИАЛ ЦЕНТРАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
| ИСТОРИЧЕСКОГО АРХИВА³¹ | чрл. 18 III 1958 штамп г.
| ...³² чрл. подпіс (не чыт.)

Справа

29. штамп ФИЛИАЛ ЦЕНТРАЛЬНОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО
| ИСТОРИЧЕСКОГО АРХИВА³⁴ | чрл. 22 III 58 штамп г.
| ...³⁵ чрл. подпіс (не чыт.)

Ніжэй злева

30. штамп не запоўнены ПРОВЕРЕНО | „...” ... 19... г. | ДОЛЖНОСТЬ,
П[ОДПИСЬ]³⁶

Кніга мае наступную структуру: тытульны аркуш (арк. 1); тэксты дакументаў — запісы спраў, што разглядаліся магістратам у перыяд з 1 студзеня па 31 снежня 1727 г. (арк. 1а — 173, 112 дак.); рээстр дакументаў („спраў”) кнігі (арк. 174 — 181). Тэксты дакументаў складаюцца з структурна раздзеленых частак: нумара дакумента, даты разгляду справы і пісарскага загалюка, уласна тэксту справы. Структура рээстра дакументаў уяўляе сабой спіс дакументаў, кожная пазіцыя якога складаецца з: парадкавага нумара дакумента („справы”), што адпавядае нумару справы ў кнізе; загалюка; нумара аркуша кнігі, на якім пачынаецца дакумент. Загалюкі дакумента ў тэксце і рээстры адпавядаюць адзін аднаму па сутнасці, але могуць разыходзіцца ў фармулёўках.

²⁵ не адб., у кв. дуж. — па сэнсе

²⁶ не адб., у кв. дуж. — па сэнсе

²⁷ невыразна (50 мм, 30 літар), верагодна, настаящем деле пронумеровано

²⁸ не адб., у кв. дуж. — па сэнсе

²⁹ не адб., у кв. дуж. — па сэнсе

³⁰ не адб. ці невыразна, у кв. дуж. — па сэнсе

³¹ не адб. ці невыразна, у кв. дуж. — па сэнсе

³² невыразна (15 мм)

³³ не адб. ці невыразна, у кв. дуж. — па сэнсе

³⁴ не адб. ці невыразна, у кв. дуж. — па сэнсе

³⁵ невыразна (15 мм)

³⁶ не адб., у кв. дуж. — па сэнсе

Адметным элементам структуры дакумента і кнігі з'яўляецца пісарская сістэма росчыркаў пяра і кустод. Росчыркі размяшчаліся ў канцы тэксту дакумента, на ніжнім полі пад тэкстам, на аб'ёмных незапісаных участках аркуша ў канцы старонкі. Яны выконвалі функцыю эстэтычнага аздаблення рукапісу, што дэманструе тытульны аркуш кнігі (гл. іл. 1). Аднак, сістэматычнасць ужывання і размяшчэнне канкрэтных форм росчыркаў у строга акрэсленых месцах не дазваляюць казаць пра іх як выключна дэкаратыўны элемент. Функцыянальнае прызначэнне росчыркаў заключалася ў тым, каб прадухіліць спробы ўнясення зменаў у тэкст дакументаў і несанкцыянаваных запісаў на свабодныя ўчасткі аркушаў. Росчыркі былі знакам замацавання і пацвярджэння закончанасці тэксту дакумента і тэксту на старонцы. Акрамя таго, яны „гасілі” значныя па плошчы свабодныя ўчасткі поля тэксту, што заставаліся ў выпадку, калі наступны дакумент пачынаўся з новай старонкі.

Сістэмаросчыркаў выступала часткай агульнай сістэмы гарантавання непарушнасці інфармацыйнай цэласнасці кнігі і дзейнічала на ўзроўні аднаго дакумента. Другі ўзровень — гэта ўзровень кнігі ў цэлым, на якім сродкамі прадухілення незаконных зменаў былі нумарацыя аркушаў і спраў, складанне рээстра дакументаў. Шнураванне і апячатванне кнігі камісіяй 1845 г. — пазнейшы, найбольш радыкальны і эфектыўны, канцылярскі спосаб дасягнення той жа мэты.

У кнізе можна вылучыць чатыры тыпы росчыркаў згодна з іх размяшчэннем: 1) радковы; 2) аркушовы; 3) радкова-аркушовы; 4) па ніжнім полі аркуша. Некаторыя тыпы росчыркаў можна падзяліць на віды.

Радковы росчырк (тып 1) выконваў функцыю замацавання і пацвярджэння канца тэксту дакумента. Размяшчаўся ў канцы дакумента і выводзіўся, як правіла, з апошняй літары апошняга слова дакумента, раздзяляў паміж сабой дакументы, размешчаныя на адной старонцы. Можна вылучыць 4 віды радковых росчыркаў: 1.1 — зігзагападобны з нахлестам (гл. іл. 3, 4, 11, 13); 1.2 — зігзагападобны (гл. іл. 6, 15); 1.3 — петлепадобны (гл. іл. 14); 1.4 — хвалісты з нешматлікімі петлямі (гл. іл. 19). Выбар формы радковага росчырку ў тым ці іншым выпадку, верагодна, залежыў ад суб'ектыўных фактараў (стараннасць, стомленасць пісара і інш.).

Аркушовы росчырк (тып 2) размяшчаўся пасля дакумента ў выпадках, калі наступны дакумент пачынаўся з новай старонкі і заставалася значнае па плошчы свабоднае месца. Меў выгляд лейкі, двух відаў: 2.1 — спіралепадобны (гл. іл. 19); 2.2 — петлепадобны (гл. іл. 6). Толькі ў адным выпадку росчырк выкананы ў выглядзе зігзагаў, што ўтвараюць лейку (гл. іл. 4). Як першы, так і другі віды аркушовага росчырку маглі ўпрыгожвацца падвоенымі паралельнымі рыскамі, што рэгулярна перасякалі лініі росчырку па ўсёй яго даўжыні (гл. іл. 1).

Росчырк звычайна размяшчаўся вертыкальна ў цэнтры аркуша, а яго ніжняя частка нярэдка скіроўвалася ўправа. Мог выводзіцца безадрыўна з радковага росчырку, але ў большасці выпадкаў вымалёўваўся з адрывам. Часам мог замяняць сабой радковы росчырк і выводзіцца з апошняга слова дакумента.

Радкова-аркушовы росчырк (тып 3) спалучае формы і функцыі радковага (пераважна 1.3) і аркушовага (пераважна 2.1) росчыркаў. Ужываўся, калі дакумент заканчваўся блізка да ніжняга поля аркуша, выводзіўся з канца апошняга слова дакумента ў выглядзе спіралі, скіраванай у правы ніжні кут аркуша (гл. іл. 12).

Росчырк па ніжнім полі (тып 4) замацоўваў канец старонкі, размяшчаўся ў ніжнім правым куце аркуша, звычайна непасрэдна пад унутрыдакументнай кустодай ці міждакументнай кустодай „Roku” (гл. ніжэй), або выпісваўся непасрэдна з яе апошняй літары. Можна вылучыць два асноўныя віды: 4.1 — Ф-падобны, у выглядзе літары „Ф” з доўгай прамой мачтай, пакладзенай гарызантальна на правы бок (гл. іл. 3, 12); 4.2 — Р-падобны, у выглядзе літары „Р” з выгнутаю мачтай, пакладзенай гарызантальна на правы бок (гл. іл. 6, 7, 10, 19). Дадзены тып росчырку не ўжываецца на старонках рээстра дакументаў.

Росчыркі рабіліся адначасова з запісам дакумента, а не пазней: яны запісаны тым жа чарнілам і выведзены з апошняй літары апошняга слова дакумента або адзін з аднаго.

Асобныя тыпы росчыркаў спалучаліся з кустодамі. У рукапісе можна адрозніць два віды кустод: 1) унутрыдакументная — ужывалася ў межах аднаго дакумента пры пераносе і ўяўляла сабой слова, з якога пачынаўся тэкст на наступнай старонцы, размяшчалася пад рамкай тэксту ў правай частцы ніжняга поля, звычайна без заступу за правую мяжу рамкі тэксту; 2) міждакументная — ужывалася ў выпадках, калі наступны дакумент пачынаўся з новай старонкі, у кнізе яе ролю выконвала слова „Roku” (кожны наступны дакумент пачынаўся са словаў „Roku 1727...”), размяшчалася як і ўнутрыдакументная кустада.

Міждакументная кустада „Roku” магла служыць для звязкі паміж сабой асобных складзеных *in folio* аркушаў, з якіх утворана кніга. 34 з 51 кустадаў „Roku” асноўнага тэксту кнігі (поч. I) размешчаны ў канцы такіх аркушаў і толькі 17 — у канцы іншых старонак.

Кустоды суправаджаліся росчыркамі пяра (тып 4), якія размяшчаліся непасрэдна пад словам-кустодай. Акрамя таго, перад міждакументнай кустодай звычайна змяшчаліся росчыркі іншых тыпаў. Поўны іх набор у такім выпадку меў наступную форму: радковы росчырк у канцы тэксту дакумента, аркушовы росчырк, міждакументная кустада „Roku”, росчырк па ніжнім полі (гл. іл. 6, 19). У большасці выпадкаў пісар імкнуўся афармляць завяршэнне дакумента і старонкі менавіта ў такім парадку.

У публікацыі росчыркі адзначаюцца ў падрадкавых спасылках згодна з прадстаўленай вышэй класіфікацыяй. Калі росчырк мае невыразную форму, яму прысвойваецца нумар найбольш падобнага віду са словамі „падобны да”. Росчыркі дакумента № 35 А не класіфікуюцца, іх наяўнасць адзначаецца словам „росч(ырк)”. Гэтак жа пазначаюцца росчыркі пры запісах, звязаных з гісторыяй рукапісу.

Прынцыпы перадачы тэксту і афармлення выдання

Падрыхтоўка да публікацыі крыніц на польскай мове XVI — сярэдзіны XIX стст. звычайна ажыццяўляецца згодна з інструкцыяй, складзенай польскімі навукоўцамі і выдадзенай у 1953 г. пад рэдакцыяй К. Лепшага [Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku, red. K. Lepszy. Wrocław, 1953]. На наш погляд, спрэчным у гэтай у цэлым прадуманай і лагічнай інструкцыі з’яўляецца тое, што яна прадугледжвае значную мадэрнізацыю тэксту крыніцы і фактычна набліжае яго арфаграфію да сучаснай. У выніку губляецца значная частка інфармацыі, якая можа быць карыснай не толькі для гісторыкаў, але і для прадстаўнікоў іншых навуковых дысцыплін. Каб больш дакладна перадаць тэкст крыніцы, намі было прынята рашэнне адмовіцца ад выкарыстання інструкцыі 1953 г. і з невялікімі выключэннямі захаваць арфаграфію арыгінала.

Дзве графічныя формы мінускульнага „i”, як кароткая, так і доўгая j-падобная [Górski K. Neografia gotycka... S. 18], перадаюцца літарай „i”. Неабходна адзначыць, што пісар асноўнага почырка кнігі не ўжывае літару „j” і перадае гук „j” у рамках польскай сярэднявечнай традыцыі: літарай „i” перад галоснымі і літарай „y” перад зычнымі ці напрыканцы слова [Jodłowski S. Losy... S. 30, 81 — 83]. Часцей за ўсё ў почырку I „i” набывае j-падобную форму пасля літар „y”, „i”, „u” перад зычнымі ці напрыканцы слова („wyjmuiąc”, „rujny”, „Apolonij”, „satisfaksuj”), спарадычна і непаслядоўна — пасля зычных напрыканцы слова („namj”, „raucamj”). Толькі ў адзінкавых выпадках, якія можна лічыць выключэннямі, доўгае „i” стаіць у сярэдзіне слова перад галоснай і нагадвае сапраўднае „j” („zabijać”, „Markijanowicz”).

Літары „v” і „u” перадаюцца згодна з арфаграфіяй арыгінала.

Дзве графічныя формы мінускульнага „s”, кароткая акруглая і доўгая, у публікацыі перадаюцца літарай „s”. Паралельнае ўжыванне згаданых форм узыходзіць да каралінгскай арфаграфічнай традыцыі, у якой акруглае „s” змяшчалася напрыканцы слова і выконвала ролю памежнага сігналу [Górski K. Neografia gotycka... S. 20 — 21; Słowiński J. Rozwój pisma... S. 61].

Літара „z”, у тым ліку ў графічнай форме „Z” [Słowiński J. Rozwój pisma... S. 100 — 101], якую яна нярэдка набывае ў пачатку слова

і, спарадычна, у сярэдзіне, ва ўсіх выпадках перадаецца як „z”. Адзначым, што пісар, якому належыць почырк I, паслядоўна выкарыстоўвае літару „z” пры напісанні спалучэнняў „sz”, „rz”, „cz”.

Звязаная з гатычнай традыцыяй графічная форма „z” мінускульнай літары „z” [Słowiński J. Rozwój pisma... S. 111], якая ў асноўным тэксце кнігі рэдка і непаслядоўна ўжываецца ў спалучэннях „rz” і „cz”, тэарэтычна павінна перадавацца праз „z”. Аднак, паколькі ў тэксце крыніцы згаданыя спалучэнні практычна заўсёды пішуцца праз „z”, графічная форма „z” пры публікацыі ва ўсіх выпадках перадаецца як „z”.

Літары „e” і „a”, якія ў XVII — XVIII стст. выкарыстоўваліся дастаткова бессістэмна і паступова выходзілі з ужытку [Klemensiewicz Z. Historia języka... S. 285 — 288], у публікацыі перадаюцца адпаведна праз „e” і „a”. Літара „e” ў почырку I нерэгулярна прысутнічае ў такіх словах, як „bazylianie”, „dziéci”, „dwudziesty”, „kopięyka”, „nie”, „opowiedzieć”, „pięczętarz”, „pomieniony”, „przymianie”, „wiecznie”, „wielebny” і інш. Літара „a” ў тэксце крыніцы ўжываецца спарадычна („bohoiawleński”).

Лігатура „ae” перадаецца літарамі „ae”.

Афармленне тэксту і навуковага апарату выдання праведзена згодна з „Метадычнымі рэкамендацыямі па публікацыі рукапісных актавых кірылічных крыніц ...” аўтарства А.І. Грушы [Метадычныя рэкамендацыі па публікацыі рукапісных актавых кірылічных крыніц у Беларусі (XIII — XVIII стст., перыяд Вялікага княства Літоўскага) / Аўтар—складальнік А.І. Груша. Мінск, 2003.].

Падзел тэксту крыніцы на словы і сказы, расстаноўка вялікіх літар і знакаў прыпынку ажыццяўляецца згодна з правіламі сучаснай польскай мовы. Канец радка пазначаецца адной вертыкальнай рыскай „|”, канец старонкі — дзвюма „||”.

Інтэрвалы паміж дакументамі, загалоўкам і дакументам у падрадкавых спасылках не адзначаюцца.

Ініцыяльныя літары выдзяляюцца тлустым шрыфтам. Арыгінальныя нумары дакументаў у публікацыі ставяцца непасрэдна перад дакументамі. Кустоды захоўваюцца і ў падрадкавых заўвагах не адзначаюцца. Адсутнасць кустоды ў падрадкавых спасылках не адзначаецца.

Асноўная частка скарачэнняў раскрываецца ў тэксце ў паўкруглых дужках. Выключэнне складаюць лічбава-літарныя скарачэнні назваў месяцаў і парадкавых лічэбнікаў, якія ў публікацыі перадаюцца так, як у арыгінале крыніцы. Іх значэнне прыводзіцца ў спісе скарачэнняў. Раскрыццё скарачэнняў ажыццяўляецца згодна з арфаграфіяй сучаснай польскай мовы.

Знакі цігла над скарачэннямі тыпу кантракцыі не адзначаюцца. Адсутнасць знака цігла над кантракцыяй або яго наяўнасць над суспенсіяй агаворваецца ў падрадкавых спасылках.

Вынасныя літары ўносяцца ў радок і перадаюцца курсівам. Калі напісаныя над радком літары ці словы не з'яўляюцца вынаснымі, яны перадаюцца звычайным шрыфтам, але месца іх размяшчэння абгаворваецца ў падрадкавых спасылках.

Лацінскія словы і выразы ў тэксце не выдзяляюцца. Іх пераклад на беларускую мову прыводзіцца ў спісе лацінскіх словаў і выказаў.

Выданне складаецца з прадмовы, тэксту крыніцы, каментарыяў, спіса лацінскіх словаў і выказаў, блока ілюстрацый, асабовага і геаграфічнага паказальнікаў. Каментарыі да дакументаў прысвечаны галоўным чынам наступнаму: біяграфічным звесткам пра ўраднікаў полацкага магістрата, лакалізацыі населеных пунктаў, зверцы прыведзеных у кнізе спасылак на права з крыніцамі права. Асноўная частка каментарыяў падрыхтавана М.Дз. Макаравым, каментарый да дакумента № 35А — А.М. Латушкіным, а біяграма полацкага ваяводы і войта С. Дэнгафа (гл. камент. да дак. № 2) — А.У. Мацуком.

Выказваем шчырую ўдзячнасць наступным асобам: А.І. Грушу — за карысныя метадычныя і практычныя парады; прафесару А. Рахубу — за дапамогу ў працы па шэрагу асобных фрагментаў тэксту; Н.А. Ганчаровай і А.А. Жлутку — за вялікую дапамогу ў працы па перакладзе лацінскіх словаў і выказаў; М. Карвоўскаму — за магчымасць азнаямлення з шэрагам навуковых выданняў, недаступных на тэрыторыі Беларусі; А.А. Радаману і А.У. Мацуку — за інфармацыю пра род Пятроўскіх; Я. Бернатовіч — за дапамогу ў працы з польскім тэкстам; дырэктару НГАБ А.К. Галубовіч, загадчыку аддзела інфармацыі і навуковага выкарыстання дакументаў Дз.В. Лісейчыкаву, а таксама супрацоўнікам чытальнай залы гэтай установы — за камфортныя ўмовы працы з крыніцай. Асабліваю ўдзячнасць выказваем Ю.Г. Аляксееву, без дапамогі якога кніга, пэўна, не была б створана.

Праца выканана ў рамках праекта „Даследаванне арганізацыі і функцыянавання органаў самакіравання магдэбургскага Полацка (1498 г. — канец XVIII ст.)”, які фінансавалася Міністэрствам адукацыі і Нацыянальнай бібліятэкай Беларусі. Навуковы кіраўнік — М.Дз. Макараў.